

DÉRI ESZTER

A családi portré változatai három mű tükrében

A Hahn-Hahn grófnő pillantása, az Egy polgár vallomása
és egy 18. századi prédikáció

Esterházy Péter *Hahn-Hahn grófnő pillantása*¹ című regényének számos elemzője figyelt fel az oldalak mögött kiolvasható „európaiság” kérdéskörére. Szegedy-Maszák Mihály ezt negatív oldalról közelíti meg: szerinte az elbeszélő nem képes egységben látni Közép-Európát,² Thomka Beáta ugyanakkor az elbeszélő Bécs-Budapest összehasonlítását, regénybeli szerepét hangsúlyozza.³ Az elemzések azonban nem ejtenek szót arról, hogy a két főváros együtt nem csupán a közös közép-európai történelmi kapcsolatok, de egy család „mikrotörténelme” fényében is fontos lehet. Az írott családi (ön)reprezentáció két másik példája új motívumokkal szolgálhat az eddigi, főként a Duna megjelenítését hangsúlyozó interpretációk számára. E dolgozat célja a két összevetés kapcsán felmerülő, a regény recepciójában talán kevésbé hangsúlyos családi vonalának elemzése.

Kulcsár Szabó Ernő megállapítása alapján „az elbeszélés háttérében családragény is meghúzódik”,⁴ hiszen a történet az apa nevezetes mondatával kezdődik, és az édesanya halálának évfordulójával ér véget. Valóban, már az első fejezet címe az elbeszélő édesapjának megnyilvánulására utal, amelyet az egyes szám első személyű gyermekkori visszaemlékezés idéz fel. A következő fejezetben ehhez a gyermekkori elbeszéléshez kapcsolódik és indul el a Duna-menti utazás, amely az elbeszélés idejéhez viszonyítva a múltban játszódik. Bár a szakirodalom ezt kevésbé hangsúlyozza, az elbeszélő szempontjából nagyobb jelentősége lehet a családtörténelmi szálnak. Erre utal, hogy a szöveg már a második fejezetben említi azt a „néhány évvel ezelőtti” történetet, amely kapcsán beszélhet a családi „sasfészekről”, egy kastélyról, birtokosának „kegyelmes úri” rangjáról. Ezáltal – Esterházy Péter származásának ismeretében – az olvasó önkéntelenül is azonosítja az egyes szám első személyű elbeszélőt az író valós személyével. A regény másik elbeszélője, Roberto, a témát meghatározó mese kezdetén lép be a regénybe. „Ez nem mese, berzenkedtem, hiszen ez rólunk szól, mert egy utazóról szolt, aki a Duna mentén utazott.”⁵ Szorosan ezt követi az utazó bemutatkozása, amely összemosza az elbeszélőket és azonosításukra ad lehetőséget. Ez azonban, minthogy a regény a Duna-motívum kapcsán érinti a szépirodalmi írás kérdéseit is, talán éppen a regényírás, a vallomás, az útinapló műfajai kapcsán felmerülő kérdések reflexiójaként értelmezhető, vagy bevezeti az olyan írói „váltásokat” megjelenítő későbbi részeket, mint például az ötödik fejezet „könyörgése” a mondatért („[...] egyvalami nem lesz magától, az egyetlen, amire igazán szükségem

volna, arról nem tudtam, hogyan lesz, hogyan lesz itt mondat”⁶) vagy a regény zárásának problematikája.⁷

Az egyik elbeszélői szál tehát a gyermekkori emlékeket idézi fel, a másik az utazóról beszél eleinte szárazabb, hivatalos hangon, majd a regényben előrehaladva, Budapestre érve egyre személyesebb megjegyzésekkel él. Ez az „érzelmesebb” szint öltő elbeszélői stílus, valamint a Roberto történetmondása kezdetén említett mesékben való gyermeki önkeresés⁸ készítheti a befogadót a mű olvasása során arra, hogy a két narratori hangot és a szerzőt egy személyként azonosítsa. Ha elfogadjuk, hogy a családra tett utalások a szerzőhöz köthetőek, egy a családja történetéhez fűződő, jóval korábbi irodalmi szöveg kínálkozik párhuzamként a família (ön)reprezentációjának motívumaihoz.

Párhuzamok

Az ősök kultuszának korai képzőművészeti műfaja a *genealógia*, amely a 17. század közepétől jelent meg a nemesi ősgalériákban sorakozó portrék mellett.⁹ Az általában Izajást megjelenítő ábrázolások egyik forrása az ószövetségi jövendölés: „Vessző kél majd Jessze törzsekéből, és hajtás sarjad gyökereiből.”¹⁰ Így a *genealógia*, amelyen a családfa Jessze (Izajás) ágycékából nő ki, Krisztus családfájára utal, mely által a legnagyobb nemesi családoknak Krisztus családfájával azonos felmenői ága született.

Padányi Biró Márton 18. századi Esterházy-családhoz kapcsolódó prédikációjának¹¹ családtörténeti része pontosan sorolja fel az első Esterházy-genealógia metszetén¹² ábrázolt családfa ágait Örstől kezdve. Az éppen emelkedő Esterházyak családfájának megrendelője, Esterházy Pál nádor a közelmúltra és a jelenre már méltán büszke lehetett: az eredetileg csallóközi, szerény vagyonú család számára a dicső múlt megteremtése volt fontos. A tudat, hogy a család tagjai Örs vezér leszármazottai, egyenlőkké tette őket a régebbi arisztokrata családokkal, és a metszettel kiemelhették azokat az eszményeket is, amelyek a családban mindig elsődleges szerepet kaptak – a királyhűséget és a vallásosságot.¹³ Emellett a szóban Padányi Biró Márton által rajzolt fiktív, kizárólag hősies tettekkel színezett portrék az örsi származtatással azt is kifejezik, hogy az Esterházy név (mint ahogyan a kor minden nemesi családja) egyenlő magával az országgal, történetük pedig azonos az ország történetével.

„Föl-nyitom azért már ezen titkos kincses Tárházat, és némelly [...] e’Tárházi Esterháziakat, mint annyi drága kincseket megmutogatok”¹⁴ – nyitja Padányi a dicső ősök felsorolását és „halottak közé megyek, óvatosan kell beszélnem”¹⁵ – írja Márai Sándor is vallomási első kötetének második részében. A család megjelenítésének prédikációnkhoz hasonló, szinte felsorolás jellegű, de történetekkel kiszélesített példáját az *Egy polgár vallomásaiban* megtaláljuk.¹⁶ Márai vallomásainak családi galériájában az időtlenség birodalmában botorkálunk, ahol a különös nénik és bácsik életét szemlélve minden viszonyítás megszűnik. Ebben a képtárban azonban minden portré egyetlen ember alakjához vezet: a cél nem más, mint felboncolni egyetlen utód arcvonásait, gesztusait, életútjának mozgatórugóit. A kiindulópont pedig ebben a műveletben éppen a zárópont lehetne: „Mindent nekik köszönhetek; s nagyon nehéz volt elfelejteni és megsemmisíteni magamban azt, amit tőlük kaptam. Egészen talán nem is sikerült.”¹⁷ Az író vállalt feladata innentől kettős: nem csupán egy letűnőben lévő osztály legkülönőbb,

mégis legtiszteltemélőbb alakjait szeretné felsorakoztatni, célja egyben megtalálni saját élete kérdéseinek választát.

Az elbeszélő önkeresésének értelmezése során azonban a *Hahn-Hahn grófnő*... kapcsán is felmerült szerzői azonosítás kérdésébe ütközünk. Az utóbbi években hangsúlyossá váltak az önéletrajzok referenciális funkciójára vonatkozó kérdések, amelyek következményeként artikulálódik a szerző és az elbeszélő személyazonosságának problematikája is. Az utóbbi évtizedekben többek között Paul de Man munkájában kérdőjeleződött meg, hogy egy önéletrajz ugyanúgy kötődhet-e „valamiféle referenciához, ahogy egy fénykép kötődik a témájához, vagy egy (realista) kép a modelljéhez [...]”.¹⁸ Feltételezhetjük-e, hogy Márai elbeszélése valós történetekhez, eseményekhez fűződik, vagy hogy az önéletrajz és szereplői azonosíthatóak élő vagy egykor élt személyekkel? Garaczi Lászlót olvasva¹⁹ a szerző-elbeszélő viszonya indifferenssé válik, és erre rímel Márai vallomásának nyitása: „E regényes életrajz szereplői költött alakok: csak e könyv oldalain van illetőségük és személyiségük, a valóságban nem élnek és nem is éltek soha.”²⁰ Ezt a kikötést erősíti a szerző olyan mesés elemekkel, mint a bécsi rokonok történetének zárása,²¹ ugyanakkor a *Párizsi napló* egy részlete alapján²² a fent idézett mottó lejegyzésében csupán ősei emléke és a még élők iránti tapintat vezette a szerzőt, és valójában az önéletrajz valóságot tükröző funkcióját kívánta semlegesíteni. A tényekre építő „zsurnaliszta” vívott itt a regényíróval, az illedelmes polgárfiú a családjából kiszakadt lázadóval. A *Párizsi napló* alapján azonban mintha a regényíró kerekedett volna felül, aki kikötve a mű fiktív voltát, már vállalhatja emlékeit. Túl azon tehát, hogy Márai „regényes önéletrajzként” definiálja művét, a vallomás személyessége,²³ a felkutatható biográfiai események és adatok arra készítetik az olvasót, hogy az elbeszélő hangját az író személyével azonosítsa.

A legrészletesebben vázolt arcképek az anyai nagyszülők portréi. Jellemük azonban inkább az elbeszélő önelemzéséből körvonalazódik. „Arcképe szobámban lóg a falon, döbbenetesen hasonlítok rá. [...] Vándorkedvemet is tőle örököltem, érzékenységetem, szlávos nyugtalanságomat és kételyeimet.”²⁴ Nem ismerte anyai nagyanyját sem, a vallomás mégis részletes jellemzést ad és próbálja megfejteni élete titkát, s nagyanyja titkában talán önmagáét. Honnan tudhat az elbeszélő az ismeretlen nagymama félelméről, honnan tudhatott örök mosolytalansága okáról, honnan sejtheti „megfélemlítettségét”, ha nem önmaga analizálásából? A kezében tartott fényképek kapcsán levont következtetései sajátos bizonyítékul szolgálnak az általa nyelvileg megteremtett alakok stilizált voltára. Mindez valamilyen módon mégis reális, hiszen a megírt figurák valósága határozottan érződik. A mese célja nem egyszerűen a mese: sosem ismert nagyszüleiben Márai önmaga magyarázatát, önmaga „értelmét” keresi. „Az út, mely a világból önmagunkhoz vezet, hosszú és bonyolult, s tele van ilyen kínos kitérőkkel [...]”.²⁵

A családhoz hűtlen, vándor Roberto nagybácsihoz fűződő szoros viszony példája Márainál Ernő, a legfiatalabb anyai nagybácsi. „Kitüntetett” szerepű az elbeszélő számára, de Robertohoz hasonlóan csalódást okoz, amikor az elbeszélő felnőtt korában találkozik a bácsival St. Moritz-ban: „Most egyszerre látnom kellett, hogy Ernő nem az a polgári nagybácsi, [...] hanem szegény proletár.”²⁶ Ebben a csöndes ítéletben kell felfedeznünk, hogy az író nem nevezhetjük igazán „lázádo polgárnak”: értékítéletei, életmódja is hú maradt ahhoz a társadalmi csoporthoz, amelynek emléket állított. Szinte bántja Ernő bácsi helyzete, de a felismerés, hogy lenézi nagybátyját, nem tudta ki-

mozdítani abból az érzésből, amely mögött egész neveltetése és minden öröklött szemlélete rejlik. Szolidaritását kívánta „valami magasabb törvény”, mégsem bírta el „ezt a megalázó szolidaritást”. Mégsem tudott családjá és a mögötte húzódó emberöltők ellenére cselekedni; családi betápláltsága vált a „magasabb törvénné”.

Az önéletrajzként olvasott mű a bécsi Mátyás bácsiról és a többi bécsi rokonról szóló részeiben már tartalmazza azokat a mesés elemeket, amelyeket Poszler György mítosznak nevez.²⁷ „Még most is élnek, ha meg nem haltak”²⁸ – írja Márai a bécsi „zenész” rokonok története végén. Ezeken a helyeken már kitűnik, hogy ha minden igaz is abból, amit az író róluk mesél, emlékeit itt már egyetlen cél érdekében válogatja: valami viszszahozhatatlan korszellem megörökítésére. „A kor kedvezett az ilyen különc bölényeknek; az egyéni kezdeményezés, az individualista világszemlélet aranykora volt ez.”²⁹ Amikor ez a világszemlélet elpusztul, az ilyen különcök is vele pusztulnak; Mátyás bácsi a háború harmadik évében „szó szerint éhen halt”.

Márai családi csoportportréja a 18. századi szöveghez képest tehát nem elsősorban reprezentáció – legalábbis a korábbi példa értelmében nem az. Reprezentáció, amennyiben a ház és a különc családtagok a társadalom keresztmetszetét példázzák, de idealizálásuk nem azt a célt szolgálja, amelyet Padányi genealógiájának legendaszerű magasztalása. Márai célja ábrázolni egy társadalmi közösség értékeit, utolsó tagjait egy pillanatképben, de ezt a családból már részben kiszakadtként teszi. Családi albumában pedig mintha egy jól felépített érvelést olvasnánk, magyarázza az utakat, a magányt és Márai vállalt küldetését – egyelőre hazájában. A 20. századi író sajátos (ön)életrajzot írt, sűrűlva a vallomás határát, míg a 18. századi prédikáló nyilvánvalóan életrajzot mondott el, amelyben a családtagok alakjainak szubjektív szemlélete közvetett, hiszen Padányi nem ismerte őket személyesen, csupán az Esterházy Pál nádor által konstruált fiktív családfát. Egyes szám harmadik személyű életrajz, ahol a fikció célja e főrend legnagyobb erényeinek, a hitnek, a királyhoz és a hazához való hűségnek a kiemelése. Tágabb értelemben igaz ez Márai vallomására is, de itt az írói emlékezet szítája nem csupán az író saját életében eseményformáló. A vallomás személyességének hatása visszafordul azáltal, hogy azoknak az ősöknek a jellemzését, akikkel sosem találkozott, egy harmadik személy emlékezetén keresztül írja le. A rokonok képét nem csupán az író festette meg, ő azoknak egy részét már készen kaphatta édesanyja, édesapja emlékezetén átszűrve. A vallomás a „szerző lelkivilágának, törekvéseinek, világfelfogásának leplezetlen ábrázolása”,³⁰ Márai azonban egész családjá „lelkivilágát, világfelfogását” ábrázolja a rokonok alakján keresztül sajátos nézőpontból: egy-egy másik rokon emlékeinek nézőpontjából. Ezzel nyílik lehetősége az írónak arra, hogy ősei külső és belső leírásán keresztül önmagát is külső szemlélőként ábrázolja, így közelítve a vallomásosságot egy egyes szám harmadik személyben elbeszél életrajzhoz, ahol egy második személy beszél az életrajz „tárgyáról”.

„...üveggolyó, melyet Kundera talált ki”

A családi felsorolás egyetlen hasonló jegyét sem fedezzük fel Esterházy Péter regényében, ugyanakkor lépten-nyomon belebotlunk itt is a bácsik, nénik történeteibe, amelyeket azonban Esterházy sajátos ironiával színez. Az édesapát a már említett Robertót érintő kritikus megjegyzésen keresztül ismerjük meg. „Apám pedig mogor-

ván így válaszolt: Ne csácsogj. Növeled a káoszt.”³¹ De alakjával egy-egy örökség erejéig máshol is találkozunk még: „Van egy-két ilyen apám-mondatom. Uraságtól levetett holmi.” Az édesapa személyével máskor is ez az „úriás” habitus idéződik fel („mikor otthon kérdeztem, hogyan rokon, apám, aki csekély érdeklődést tanúsít a genealógia iránt [érthető, általában vele szoktak rokonságban lenni, igaz, mindehhez neki megvan a valódi szerénysége, amit most ez a mondat nem tud érzékeltetni]”³²), mindig az itt érezhető iróniával, amelyről az olvasó nem döntheti el, hogy melyik viszonyt szól: az apjával való kapcsolatának vagy a család egykori történelmének és szerepének, amely az író és a köztudat számára ismert még, de amelynek jelentősége a 20. század közepén már csupán negatív következményekre korlátozódott.³³

A következő rokon, Nelly tant’, Márai Zsüli néniéhez hasonló. Zsüli néni „ritka tünemény”, aki társasági életével ellentéte, egyben példaképe Márai magányának, ráadásul a század lányaihoz képest ideális „nőfajta”, akinek jellemével Márai soha többet nem találkozott, ő már csak „görlöket” ismert. Nelly tant’ szintén nem ment férjhez, „hercegisasszony volt” és „nagyon okos”. Két férj nélküli világi dáma, akik mindketten egy letűnőben lévő társadalmi osztály meghatározó női szereplői – nem a ma divatos „szingliségben” példaképek, hanem azokban az értékekben, amely az egész osztály értékeit magukban foglalhatják. Zsüli néni franciául beszél, „[...] a család titkainak őrzője, író és egy kissé regényhős, családtag, s mégis oly utánozhatatlanul idegen”,³⁴ Nelly néni pedig „Schratt Katalinnal sakkozott rendszeresen, a híres-hírhedt színésznővel, Ferenc József bizalmasával”, és őfelségéről csak úgy beszél, mint „nagy pancserről”. Azonban míg Márai tisztán ideálportrét fest Zsüli néniéről, hiszen – amennyiben egy polgári osztálynak akar emléket állítani – célja is más, Esterházy portréjában az idealizálás helyén az édesapja említésekor is előtörő iróniával kevert elbeszélői hangnemmél találkozunk: „nagy debella asszony, egy szekrény akkora, viszont kicsi, finom keze volt”, és „nagyon ízléstelen ruhákban járt”³⁵ de sakkban „még tavaly is simán megvert, lényegében a halálos ágyán, a szél is már megütötte akkor, alig forgott a nyelve, és el-elcsöpögött a nyála.”³⁶

Robertóval és Nelly nénival érkezik a gyermekkort leíró elbeszélő Bécsbe. Ennek az utazásnak azonban nem csupán a későbbi Utazó elbeszélésének motivációjában és az utazáshoz való szubjektív hozzáállás eredményében van szerepe. Az 1963-as nyári vakációval kezdődő eseménysor az utazó kritikus ország- és városszemléletének egyfajta legitimációja. A bécsi részek, a német nyelvtudást érintő, időnként álszerénynek tűnő megjegyzések mind azt sugallják, hogy Bécs család(történet)i örökségként, monarchiabeli tradícióból második otthonuk. Fodor Péter véleménye szerint a *Hahn-Hahn grófnő* az utazási regény azon alapvető jegyét idézi, mely a helyváltoztatást elsősorban az idegen kultúrákkal való megismerkedés alkalmának tekinti.³⁷ Ennek látszik ellentmondani az a hozzáállás, amelyet a regény határozottan érzékeltet: az elbeszélő úgy van Bécsben, mint otthon; a Duna számára otthon; Közép-Európa otthon (azzal a hanggal kritizálja, amellyel csak az idetartozók tehetik és teszik), ugyanakkor Nyugat-Európa is otthon (szinte nagycsaládi otthon). Itt nem az Utazó idegen kultúrákkal való megismerkedéséről van szó, hanem az otthon egy más perspektívájú nézőpontjáról.³⁸ Világa tehát természetes közeg, az elbeszélő bécsi rokonsága nem mítosz, nem mese, mint Márai gyakran fiktív „boldogan éltek, míg meg nem haltak” felmenői – az Esterházy-nagyapa miniszterelnökként valóban Károly királyhoz járt „föl

Bécsbe". Ily módon válik az elbeszélő igazoltan kompetenssé a későbbi Budapest-Bécs kritikában.

Ugyanakkor e mögött a „bécsi otthonosság” mögött nem a családi gőg, hanem az elbeszélő(-utazó) azon törekvése rejlik, amellyel önmagát tárgyától (később Budapest) igyekszik eltávolítani. Ez a távolító hozzáállás a regény Budapestet tárgyaló részeit megelőzően iróniával vegyül. Furcsa iróniával, hiszen míg a személyekről és az önmagunkról adott jellemzések ironikus hangjejtése egyértelmű eredményeket szül, itt a magyarok jellemzésében rejlő stílus szükségszerűen öniróniává fordul át, hiszen – bár az író kívülállásaként születik – a magyarok általánosító képébe szükségszerűen ő maga is beletartozik. Ennek első példája Roberto egy jellemzése: „Külföldi szaga volt. Azért mondom így, mert van egy sajátságos magyarság. Durvaság és hálátlanság volna ezt büdösnek mondani, bárha épp öntudatosan ezt is vállalhatnók [...] s nyilván ennek köze van a szappanok és sprayk minőségéhez is [...], ami sosem független a nagypolitikától.”³⁹

Bécs otthonossága mindemellett nem csupán a Közép-Európáról is portrét festő művész nézőpontjának eltávolítására szolgál, nem csupán azt eredményezi, hogy az író családját, ezáltal a maga történetét szélesebb európai viszonylatba helyezi.⁴⁰ A Bécs-Budapest összehasonlítások által lehetőség nyílik a „két Európa” egymás mellé állítására is. Bécs folyamatosan a Budapesttel való összehasonlításban, Ausztria a mi közép-európaiságunkkal áll szemben. „Bécsbe a magyarok valamelyest kevélyen érkeznek [...] álom és káprázat e fennsőbbiség alapja [...], melyet a magyarok Budapestről dédelgetnek magukban.”⁴¹ „Hogy Ausztria is Közép-Európa-hoz tartozik, az csak Ausztriát elhagyván merül fel.”⁴²

A regény Közép-Európa mai fogalmát illető minden megjegyzése negatív allúziókat takar, de régi kultúrtörténeti értelmét nosztalgikusan idézi fel olyan alakokban, mint Danilo Kiš, akinek halála és betegsége például „a jugoszláv összetartozás szertefoszlását jelképezi a regényben.”⁴³ A mai Közép-Európa inkább a Kelet-Európa elnevezés negatív színeit ölti az elbeszélő kritikája alapján („Kelet-Európában [tudom: Közép! Közép!]”), ugyanakkor fontos, hogy Budapest és Magyarország ehhez a Kelethez sem tartozik. Az írói eltávolodás nem sikerül, nem lehet objektív az „utazási napló”: mind formailag (Budapestet külön fejezetbe emeli és mint città invisibilét írja le, azokkal a jegyekkel, amelyeket csak a budapesti, csak magyar mondhat ki⁴⁴), mind a Budapestet követő útszakasz leírásainak összehasonlításában Magyarország nem párhuzamává, hanem összehasonlítási alapjává válik a „középnek”. „Európában két fajta kullancs van (keleti és nyugati), de Magyarországon mindkettő előfordul.”⁴⁵ Sajátos közötteégi helyzetünkre utal, amellyel egyszerre vonja bele országunkat az európaiság kérdésébe, és húzza ki az azzal járó felelősség alól.

Az ember sorsának, jellemének családi determináltsága, amelyet Padányinál és Márainál láttunk, itt tehát újabb színezetet kap, „globálisabbá” válik, és az embernek arra a meghatározottságára utal, amely nem csupán magyarsága, ezáltal magyar történelme és a történelemből kapott mentalitásbeli öröksége miatt születik vele, de amelyet ugyanúgy meghatároz a közép-európaiság. Az a fajta „kivételezettség”, amelyet családja kapcsán az író a bécsi történetekkel érzékeltet, az inkább az „oda”, a Nyugathoz tartozás („Nekem mindez családtörténet.”⁴⁶) teljesen feloldódik abban a személyes hangvételen, amely már jellemzi a regényt például Tüske Andris jelle-

mének, majd az édesanyja halálának felidézésében és a regény kissé szürreális befejezésében.

A könyv egyik alakja, „Kis Dániel”⁴⁷ gondolata szerint „Közép-Európa mint kultúr-történeti jelenség ma már a múlté.”⁴⁸ Thomka Beáta hívja fel a figyelmünket arra, hogy Esterházy „valódi kontextusa éppen ez a fölfedezett, fölfedezendő, nosztalgikusan idézett s egyben Atlantiszként merülő kultúrtörténeti kontinens”. Ilyen nosztalgiával idézi Márai saját családján keresztül egy letűnt kor alakjait, és hasonló reprezentációval idézi egy család már eltűnt hőseit a 18. századi prédikátor. Ami ez utóbbit és Esterházy Péter regényét Márai közvetítése nélkül is összekapcsolja, hogy a *Hahn-Hahn grófnő pillantásában* a közép-európaiság által előhívott érzések, amelyeknek önmagukban még nem lenne családi vonatkozásuk, a regényben családi történetekbe ágyazódnak, így mégis annak egyéni történetével kapcsolódnak össze. Éppen úgy, ahogyan a barokk prédikációban Magyarország történelme a megidézett hősökben és genealógiában. Mindaz, amit a két családfa üzen, hogy egyetlen ember sem menekülhet a gyakran ismeretlen ősök szellemi, fizikai és lelki bélyegétől, Esterházynál kiegészül azzal a „de-termináltsággal”, amelyet a közép-európaiság öröksége jelent. „Összefoglalva: szomszédok vagyunk [...] lehet hivatkozni ismeretes jégesőkre és árvizekre, villámok ágbo-gaira [...]. Mintha itt a »nehéz évek« alatt összegyűlt volna valami rejtett tartalék, valami tudás, a másként gondolkodás gyümölcse, melyre szüksége van a világnak [...] rejtetten és az egyénbe zárva, és nem a közösségbe, az egyénbe, aki része a közösségnek.”

Jegyzetek

- ¹ A továbbiakban is idézett kötet: ESTERHÁZY Péter: *Hahn-Hahn grófnő pillantása*. Bp.: Magvető, 1990.
- ² SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Sok, de nem minden*. Jelenkor, 1992/3. 277–281.
- ³ THOMKA Beáta: *Duna-menti bagatellek*. In: Uő: *Áttetsző könyvtár*. Pécs: Jelenkor, 1993, 206–211.
- ⁴ KULCSÁR SZABÓ Ernő: *Régió és kulturális intertextus*. In: Uő: *Esterházy Péter*. Pozsony: Kalligram, 1996. 227.
- ⁵ ESTERHÁZY, *i.m.* 30.
- ⁶ ESTERHÁZY, *i.m.* 26.
- ⁷ Vö.: „Az esti fogadáson azután e sorok írója alattomosan megkérdezte a Duna-könyv súlyát könnyen cipelő kollégájától, hogyan is kell egy efféle Duna-könyvet befejezni.” 223. Claudio Magris regényének kritikáját az Esterházy-regénnyel összefüggésben lásd KABDEBŐ Tamás: *A Duna (hordaléka) és (a téma) irodalma*. Magyar Napló, 1992/26.
- ⁸ „[...] és ott is ezt a kérdést tettem fel, hogy ki kicsoda, hogy én most melyik vagyok, Röfi malac-e vagy Koca coca? a krokodil? vagy én vagyok a levegő?... és édesanyám is, ahogy itt Roberto, rosszkedvűen bólogatott, úgy látszik, ezek nem szeretik ezt a who is whot.” ESTERHÁZY, 30.
- ⁹ A családok bizonyos feljegyzésekből, birtokokra, kiváltságokra vonatkozó dokumentumokból próbálták megalkotni néhány nemzetre visszamenő történetüket, amelyben a Bibliára, középkori krónikákra támaszkodtak, vagy egyszerűen „konstruáltak maguknak dicső őseket.” GALAVICS Géza: *Barokk családfák és genealógiák*. In: BUZÁSI Enikő (szerk.): *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból*. Bp.: Magyar Nemzeti Galéria, 1988. 23.
- ¹⁰ Iz 11,1–3.

- ¹¹ PADÁNYI BIRÓ Márton: *Esther Id est: Occulta Abscondita...* Pozsony, 1746.
- ¹² Tobias Sadler metszete *Az Esterházy család családfájáról* 1670-ben készült. Publikálva: BUZÁSY, *i.m.* 47–48.; SZILÁGYI András (Bev. és szerk.): *Esterházy-kincsek*. Bp.: Iparművészeti Múzeum, 2006–2007. 40.
- ¹³ CENNERNÉ WILHELMB Gizella: *Portrék az Esterházyak „Trophaeum”-ából*. In: BUZÁSY, *i.m.* 74.
- ¹⁴ PADÁNYI, *i.m.*, 1081.
- ¹⁵ MÁRAI Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Bp.: Európa, 2002. 69.
- ¹⁶ A szakirodalom Márai művével általában a Szentírásban, Szent Ágoston vallomásaiban, Goethénél és Thomas Mann regényeiben lát közös jegyeket. Vö. pl. LŐRINCZY Huba: *Egy cipsterivadék tanuló- és vándorévei*. In: Uő: *Márai-tanulmányok*. Szombathely: Savaria University Press, 1993, 118–120.
- ¹⁷ MÁRAI, *i.m.* 115.
- ¹⁸ Paul DE MAN: *Az önéletrajz mint arcrongálás*. Pompeji, 1997/2–3. 94.
- ¹⁹ „Szépirodalmi művet írok, nem pályázati önéletrajzot vagy védőbeszédet. Az olvasót önmagához kell közelítenem, nem énhozzám.” A kortárs „vallomásíró” szerint nem lehet az író hétköznapi személyiségét keresni az önéletírásban, a szépirodalmi írók önéletírásai hamis képet alakíthatnak ki szerzőjükéről, hiszen abba már beleszól a műfaj problematikája és a nyelvhez való hozzáállás. GARACZI László: *Csíkok és kockák*. Al-föld, 2006/3. 63–66.
- ²⁰ MÁRAI, *i.m.* 5.
- ²¹ „Még most is élnek, ha meg nem haltak” MÁRAI, *i.m.* 91.
- ²² Márai hosszú ideig érlelte a gondolatot, hogy szülővárosáról és élete szereplőiről írjon. Ami „mindig visszatartott, az valami nagyon naiv finyáság, feszengés, kényelmetlenség, hogy gyermekkorom figurái ma is élő emberek, akik, ha ma keveset is tudok róluk, mondhatatlanul kedvesek nekem, s akik talán, olvasva könyvemet, nem szívesen vennék, hogy felismerhető portrét festettem róluk.” MÁRAI Sándor: *Párizsi napló: Zsurnaliszta freudizmus*. Újság, 1927. május 1. Idézi RÓNAY László: *Márai Sándor*. Bp.: Magvető, 1990. 157.
- ²³ A vallomásnak azon személyességét értem ezalatt, amely Paul de Man egy Rousseau-hoz kapcsolódó elemzésében körvonalazódik. Gondolatmenetében a vallomás születésének egy szinte vallásos megközelítéséig jut el: „A történetek kendőzetlen elmondásával helyreáll az etikai egyensúly ökonómiája, és kezdetét veheti a megváltás egy olyan igazság tisztává varázsolt légkörében, amely habozás nélkül leplezi le a bűntettet [...]” Paul DE MAN: *Az olvasás allegóriái*. Bp.: Magvető, 2006. 324. A bűn elkövetését eredményező mentegetőző vallomáshoz hasonló belső motiváltságot érezhetjük Márai vallomásaiban is, azonban míg Rousseau-nál a mentegetőzés „csupán” egy lo-pásra vonatkozik, Márai írásában önmaga sorsának magyarázatát keresve, önnön karakterére és döntéseire keres „mentséget”. A vallomás születésének e személyes mozgatórugói miatt válik megkerülhetlenné az elbeszélő-szerző viszonyának kérdése.
- ²⁴ MÁRAI, *i.m.* 71.
- ²⁵ MÁRAI, *i.m.* 84.
- ²⁶ MÁRAI, *i.m.* 84.
- ²⁷ POSZLER György: *Magyar város – európai kultúra: Márai Sándor és Kassa mítosza*. In: Uő: *Vonzások és taszítások*. Bp.: Liget Műhely, 1994. 173–192.
- ²⁸ MÁRAI, *i.m.* 91.
- ²⁹ MÁRAI, *i.m.* 89.
- ³⁰ SZABÓ B. István (szerk.): *Irodalmi fogalmak kisszótára*. Bp.: Korona, 2001. 499.
- ³¹ ESTERHÁZY, *i.m.* 5.

- ³² ESTERHÁZY, *i.m.* 27.
- ³³ „Annyi látható haszna származott a házasságából [Robertónak], hogy 51 nyár elején őt is kitelepítették, ami saját jogon nem okvetlenül járt neki, a Hortobágyra került [...]” ESTERHÁZY, *i.m.* 5.
- ³⁴ MÁRAL, *i.m.* 107.
- ³⁵ ESTERHÁZY, *i.m.* 10.
- ³⁶ ESTERHÁZY, *i.m.* 9.
- ³⁷ FODOR Péter: *A közvetítés kódjai*. In: BICZÓ Gábor – KISS Noémi (szerk.): *Antropológia és irodalom*. Debrecen: Csokonai, 2003. 414.
- ³⁸ „Az utazás önmagamra ismerés; benne nem az újat és ösmeretlent keresem, hanem a régít és ismerőst.” ESTERHÁZY, *i.m.* 88. „[...] az otthonosság érzése ez, arra kell gondolnom, hogy ez az ország meg az én országom régebben egy ország voltak.” ESTERHÁZY, *i.m.* 97.
- ³⁹ ESTERHÁZY, *i.m.* 19.
- ⁴⁰ „Nellyke a Monarchia egyik legpatinásabb családjának sarja, fölmenői sok bajt és bosszúságot okoztak Magyarországnak, olykor kart karba öltve az én fölmenőimmel. Nekem mindez családtörténet.” ESTERHÁZY, *i.m.* 10.
- ⁴¹ ESTERHÁZY, *i.m.* 96.
- ⁴² ESTERHÁZY, *i.m.* 125.
- ⁴³ SZEGEDY-MASZÁK, *i.m.* 279.
- ⁴⁴ A *Le città invisibili* című fejezet és Italo Calvino azonos című regénye közötti párhuzamokra hívja fel a figyelmet Mariarosaria SCIGLITANO: *A fülszövegtől a fejezetcímig: Calvino és Esterházy*. Magyar Napló, 1994/11. 20–23.; MOLNÁR Gábor Tamás: *Az elbeszélő mint olvasó: A "perszonifikált" öntükrözés alakzatai a Láthatatlan városokban*. Literatura, 1997/2. 179–197.
- ⁴⁵ Idézi SZEGEDY-MASZÁK, *i.m.* 279.
- ⁴⁶ ESTERHÁZY, *i.m.* 10.
- ⁴⁷ Danilo Kiš vajdasági szerb író, aki ellen a hazájában általa meghonosította idézetkezelési eljárás miatt indult „plágiumper” az 1970-es években, ahogyan Esterházy Péter ellen néhány évtizeddel később. Kiš nem csupán a *Hahn-Hahn grófnő*... szereplője, Esterházy teljes szövegeket emel át példaképétől például a *Bevezetés a szépirodalomba* vagy a *Harmonia Caelestis* oldalaira. A két szerző párhuzamáról bővebben lásd LADÁNYI István: *Amikor a hóhért akasztják: Egy posztmodern gesztus és fordítói utóélete*. Jelenkor, 2006/4. 383–384.; BOJTÁR Endre: *Családban marad: Esterházy Péter plagizál Danilo Kištől*. Lettre, 2008/3. = <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre70/bojtar%2001.htm>
- ⁴⁸ THOMKA Beáta, *i.m.* 211.

